

„Sestry a bratří, vážení přátelé...“

Ladislav Hejdánek

◆ projev, česky, vznik: 20. 10. 1960 ◆ poznámka: Předneseno 20. 10. 60 v Jirchářích; obsahuje odkaz na referát „Pierre Teilhard de Chardin“ ze 17. 10. 1960 v Plzni (i zde je tématem věda a víra)

◆ speech, Czech, origin: 20. 10. 1960

[Z historie dobře víme...] [asi 1960]

Sestry a bratří, vážení přátelé,

z historie dobře víme, že věda mnohokrát ovlivnila povědomí člověka a jeho perspektivy, že mocně otřásla základními představami, které byly dosud všeobecně sdíleny. Jedním z nejprudších náporů bylo rozbití staré heliocentrické soustavy, která dlouho nacházela oporu v církevní moci. Jako v mnoha jiných případech, i na tomto místě dosahovala věda paradoxních vítězství. Odvolávala se k rozumu jako k nejvyšší instanci, ale v podstatě nevěděla, co dělá. Vyvolávala v život síly, o nichž si nedovedla učinit často ani nejmenší představu. Geocentrický názor nebyl pouze chybnou astronomickou teorií, ale byl to světový názor člověka, který si v něm vykreslil především svou vlastní situaci daleko spíše než situaci kosmu. Názor aristotelsko-ptolemajský byl především člověkostředný, a pak teprve zeměstředný. V podstatě nešlo o to, zda je země středem světa, jako spíš o to, že v tomto světovém středu žije člověk, koruna všeho tvorstva. Astronomická představa země, pohybující se kolem slunce, nebyla starověku zcela neznámá a cizí (myšlenku najdeme u pozdních pythagorejců a platoniků); jestliže zvítězil názor opačný, pak hlavně proto, že udržel pro člověka významné místo ve vesmíru. Samotná otázka astronomické korektnosti geocentrického názoru měla podřadný význam.

Vítězstvím heliocentrického názoru bylo dosaženo určitého pokroku astronomické korektnosti, ale otázka postavení člověka ve vesmíru byla zcela zanedbána. Církev a theologie právem bránila člověka a jeho postavení ve světě, ale bylo tragedií, že tuto svou legitimní obranu spojila s falešnou astronomií. A tak pokroku ve vědě bylo dosaženo na účet člověka: člověk přestal být v centru všeho stvoření a jako zrunko máku se ztratil v obrovském, nekonečném vesmíru. Člověk ztratil perspektivu, ztratil naději, ztratil smysl své existence. Ale ztráty byly ještě těžší: sám život se počal jevit jako cosi nahodilého, v podstatě bezsmyslného. Snad někteří z vás četli ku př. Jeansův „Tajemný vesmír“. Jeans má za to, že nelze uvěřit, že by hlavním účelem vesmíru bylo produkovat a nést život jako je náš; život prý se zdá být krajně nedůležitým vedlejším produktem – my, živé bytosti, jsme jaksi mimo hlavní linii. Do takového života cizího světa jsme spadli ne-li omylem, tedy alespoň náhodou.

Nevím, jak na vás, ale na mne takováto věda působí nanejvýš odpudivě. Myslím, že to je špatná věda. Jestliže spor mezi vědou a vírou vezme na sebe takovéto formy, je to neštěstí. K střetnutí dochází na nepravém místě. Musíme jen litovat, že se situace vyvinula historicky právě takto. Řeční filosofové považovali ještě většinou vesmír za živý; přírodní děje si vykládali podle organických procesů živého těla. Tento názor se dlouho udržoval. V nové době však zavládlo přesvědčení, že život je nahodilým případem, anomálií v nekonečném neživém vesmíru. Spojení s antikou bylo přetrženo; pro živé bytosti nenalezli porozumění ani největší myslitelé nové doby. Byly vykonány pokusy v době nejnovější, jak pochopit život jako legitimní součást vesmíru. Nicméně tíživý dojem cizosti, jaký se vnučuje dnešnímu člověku při pohledu a úvahách vesmírných hlubinách, překonán už nebyl.

Důsledky vidíme v době zcela současné, v době družic a vesmírných lodí. Jistě neuplyne mnoho času a budeme svědky prvního letu člověka do vesmíru. Co tam bude člověk dělat? Jaká je perspektiva, jaký je program lidstva pro meziplanetární lety? Je to především výzkum, poznávání a zjišťování. Technické přípravy horečně pokračují. Člověk bude na cestu do vesmíru důkladně technicky připraven. Ale bude připraven také jinak? Četli jsme už všelijaká líčení toho, jak musí vypadat kosmický cestovatel, jakými vlastnostmi musí oplývat. Většinou je pojat jako chladný dobyvatel vesmíru. Psychicky je dokonale vyrovnaný, netrpí zbytečnými otázkami, úzkostí jsou mu cizí. Dobyvatel. Takový obraz mne děsí. Zdá se, že děsí i jiné lidi, především spisovatele. Četli jste, možná, Stanislava Lema „Planetu Eden“. Je to dobře promyšlená ukázka toho, jak člověk nedosáhne ničeho, když jeho program bude jenom technický. Jenom se mu bude otvírat nová a nová cizota a nepochopitelnost. Podobně Nesvadbova povídka „Poslední dobrodružství kapitána Nemo“ nechává

odvážné muže, hotové k jakékoli oběti, troskotat nikoli technicky, ale lidsky. Při setkání s cizími bytostmi se setkávají s otázkou, na niž dosud asi nikdy nepomysleli: jaká že je odpověď na základní otázky života. Konec povídky je slabší, ale v zásadě drží linii: pro řešení základní otázky prý netřeba posílat rakety; je třeba na ni odpovědět na zemi.

Je to tedy jen optický klam, že vstupujeme do nové éry světových dějin, do nové etapy lidské historie? Neznamená pro nás, pro moderního člověka cestování do vesmíru žádnou revoluční změnu všelidské perspektivy? A co pro nás, křesťany? Můžeme nedbat nové perspektivy kosmických cest?

Obrátíme na chvíli svou pozornost ke kosmickým perspektivám křesťanské víry. Víme, že již příchod božího Syna, jeho narození, nese významné kosmické záramování ve hvězdě, která vedle mudrce od východu slunce. Kosmický charakter má rovněž rámec Ježíšovy smrti na kříži, neboť jestliže „země se třásla a skále se pukalo“, nemělo tím být naznačováno něco čistě pozemského na rozdíl od událostí vesmírných; naopak zemětřesení a kometa jsou v tehdejšímu obrazu světa na stejné basi. (U Lukáše je ostatně roztržení chrámové opony provázeno zatměním slunce). V Janově evangeliu, ale také v epístole Pavla ke Kol. máme podtrženo, že „skrze něho jsou stvořeny všechny věci“. V perspektivě pisatele knihy zjevení pak bylo „nebe nové a země nová“. Není třeba, abychom se u těchto míst, kterých bychom mohli vyhledat dlouhou řadu, nějak blíže zastavovali. Nejde nám o to, vysledovat, jaké kosmologické představy byly pisatelům biblických, zvláště pak novozákonních knih vlastní, ale o prostý poukaz na to, že kosmologické záramování zvěsti evangelia bylo od počátku legitimní, byť nikoli centrální její složkou. Nejen tedy stvoření světa, ale i zrození, život a smrt Ježíše Krista byly chápány jako události kosmické. Rovněž poslední soud je událost vesmírná, neboť také hřích pokazil všechno stvoření a má tak opět kosmický charakter. Proto i věčný život je perspektivou kosmickou.

Záznamy, které jsou nám v překladech dostupné (některým i v původních jazycích) jsou velmi staré a velmi stará je i jejich konečná redakce. Od té doby se nesmírně změnil obraz kosmu. Co si tedy máme dnes počít s kosmologickým záramováním biblické a zvláště evangelijní zvěsti?

Stojíme tu před otázkou, která představuje jistou obdobu s otázkou mythů v bibli. Myth, kterých si bibličtí autoři svobodně použili a které přeznačili, jsou dnes již mrtvé, neživé. Nemá smyslu je oživovat pro moderního člověka jen proto, aby bylo možno živě a mocně znovu provádět ono přeznačování. Je naopak třeba navazovat na to, co u moderního člověka stojí na místě starých mythů. Toto nové je pak třeba novým způsobem přeznačovat a použít si toho k novému, modernímu způsobu svědectví. Podobně je tomu s kosmologickým záramováním. Není sporu, že je v zásadě legitimní; jestliže provedení biblických autorů zastaralo, je třeba vyjádřit zvěst evangelia nově a kosmologicky ji záramovat podle nejnovějších vědeckých poznatků. Je možné to provést? A jak se o to vůbec můžeme pokusit?

Nejprve tedy přistupme k první otázce: je to možné provést? Naše odpověď zní: nejen možné, ale nutné. Mluvili jsme sice o kosmologickém „záramování“, ale v mnoha ohledech jde o víc než o pouhý rámec. Naše dnešní kosmologické představy i vědění nás nutí, jestliže máme mysl otevřenou pro živé problémy, revidovat leccos z toho, co po dlouhá staletí, ba desítky staletí vypadala jako nerozlučná složka samého jádra zvěsti evangelia. Uvedu příklad, který snad bude dosti názorný.

Význam vtělení, inkarnace nelze vidět v aktu absolutní spravedlnosti, která zachrání vinníky jen za cenu zástupné oběti. Toto právnícké pojetí komolí smysl inkarnace, neboť zatemňuje skutečnost, že Bůh sám se beze zbraně a beze vší vnější moci vydal na cestu za člověkem – jak o tom přesvědčivě píše děkan Hromádka ve své poslední knize – že se sklonil k člověku, že přišel na to místo, kde člověk opravdu stojí, že přišel až na dno jeho zoufalství, jeho ubohosti a jeho neštěstí. Smysl evangelia je právě v tom, že se Bůh vydal za člověkem, že přišel za ním – nikoli obrazně, ale opravdu až do jeho příbytku, do jeho nejvlastnější situace, do tíhy a nesnází a do bezvýchodnosti a beznaděje této jeho

situace. Jistě chápete ono mírné napětí mezi tou okolností, že inkarnovaný Bůh stoloval s docela určitým publikánem, zatím co všechny věky následující byly odkázány na vyprávění. Jestliže však na nesmírně vzdálené planetě cizí hvězdy žijí lidem podobné bytosti, je to pro ně vskutku (může to být) radostná zvěst, že spasitel všehomíra zvítězil kdesi v dálce nad hříchem a smrtí a že se nesklonil ve své lásce k nim, že za nimi nepřišel do jejich svízeli, že se nestal jim samotným vůdcem a pánem? To není marně vykonstruovaná otázka, to je otázka velmi vážná. Mám za to, že ona absolutní vyostřenost pojmu „jedorozený“ (monogenes, unigenitus) potřebuje nových hlubokých úvah a možná – kdož ví – také revise. Teprve za dnešních astronomických perspektiv se ukazuje problematičnost kosmologického zarámování jednorozenosti v takové ostrosti. Je chyba v kosmologickém zarámování anebo spíše v přílišné dogmatické vyostřenosti these o jednorozenosti?

Uvedený příklad snad postačí jako doklad toho, že pokus o novou interpretaci kosmologického rámce je nezbytný, ale proto i možný. Na druhou otázku, jak bychom se o to mohli pokusit, bych asi nadovedl podat uspokojivou odpověď. Především se nelze pokoušet o řešení izolovaně od celého obrovitého úkolu nově interpretovat, nově vyjádřit jádro křesťanské zvěsti pro moderního člověka. V tomto celku má své významné místo také revise kosmologického aparátu a rámce. Jestliže však se neodvážím ukazovat cestu k řešení sám, přece jen mi dovolu, abych vám něco řekl o muži, který se o to pokusil způsobem neobyčejně poutavým a strhujícím, totiž o Pierru Teilhardovi de Chardin. Používám této příležitosti, abych vás s ním trochu seznámil a proto řeknu několik dat i z jeho života.

[následovala zřejmě přednáška „Pierre Teilhard de Chardin“, nebo její část; viz <https://www.hejdanek.eu/Archive/Detail/2824>]

Jaký je tedy závěr našich úvah? Konec světa, to je pro nás konec země. To je chmurná perspektiva, tím chmurnější, že konec života na ní bude daleko, daleko předcházet. Chmurná perspektiva vša nikdy není pravá, poslední perspektiva. Spolu se zemí nesmí zaniknout a nezanikne to, co se nejvíce vyvinulo, co dosáhlo největší komplikovanosti, největší soustředěnosti, co bylo nejlepší. Muž nenachává propadnout zániku všechno to, čeho dosáhl, ale předává pochodeň svému synu. Co se však jednoho dne stane s lidstvem?

Teilhard, myslím, právem ukazuje na to, že řešením není invaze na jiné planety. To jen prodlužuje perspektivu, ale nevyjasňuje cíle. To není ovšem zamítnutí perspektivy vesmírného stěhování lidstva. Vesmír jistě bude humanisován také těmito technickými cestami. Ale to není podstata humanisace, to jsou jenom její prostředky. Stěhování jistě není „bodem Omega“. Ale co jím tedy je? A jak si lze představit perspektivu dosažení cíle? Teilhard tady sahá k mystice. A tu končí také jeho přesvědčivost. Ale což to všechno není pro nás především výzva? Což to není pro nás odhalení příležitosti, poukaz na úkol, na poslání? Také my si musíme udělat obraz světa, který je připraven jako materiál pro nás, pro lidstvo, pro všechny rozumné bytosti ve vesmíru – obraz světa, který má být přestavěn, zorganizován, který má být doveden k svému cíli spolu s tím, jak i tyto bytosti budou dovedeny k cíli. Před námi se otvírají opravdu nové perspektivy; ale nejsou to perspektivy vesmírných hlubin, kam bychom podnikali nové a nové výzkumné výpravy. Vesmír před námi stojí jako pole, jako situace, kde máme naplnit své poslání. Jsou to perspektivy nových úkolů. Pro tyto nové úkoly především musíme mít oči otevřené.